

Kiss Józsefné

RÉGI HÁZIASSZONYOK NEHÉZ MUNKÁIRÓL

Finoman, halkan „zümmög” az automata mosógép. Szívó hangot ad, amikor feltölt, vizet szív a vízvezeték a hálózatból. Más hangot ad, amikor mos, egyenletes, halk bűgő hangot. Önmagától leáll, majd a beprogramozott idő utolsó tevékenységéként öblít, centrifugál.

Ezt a mosást ma már mindenki ismeri, de azt már sokan nem, hogy közel egy emberöltővel ezelőtt, a XX. század harmincas éveiben hogyan zajlott le egy nagymosás. A „házibál”, ahogyan akkor tréfásan nevezték. Gyermekkorom emlékeiből meríték, amikor felidézem, hogyan történt a nagymosás egy átlagos háztartásban.

Előkészületek a nagymosáshoz

Ha a fűzfavesszőből font kosár, vagy a fából készült láda, az ún. „szennyestartó” megtelt, akkor kitűzték a nagymosás napját.

Megfőzték a jó laktató gulyáslevest sok hússal, csipetke tésztával, vagy tarka babfőzeléket füstölt csülökkel. Esetleg krumplis buktát is sütöttek, hiszen a nagymosás napján már nem jutott idő főzőcskézni, viszont tartalmaz, jó ízű ételekre volt szükség. A mosás sok energiát kívánt.

Megkezdődött már előző nap a szennyes ruhák kiválogatása. Külön a fehérek, azután a tarkák, lehetőleg hasonló színek csoportosításával. A legjobban elszennyeződött férfi ruha külön kupacba került.

Megkezdődött az artézi (lágysziv) kútról a víz gyűjtése is. Ez a munka másnap még erőteljesebben folytatódott. Akinek volt lova, kocsija, az horganyzott bádoggal a fürdőkádban hozta a vizet az artézi kútról. Ha nem volt kocsija, akkor a család „bírható” tagjai vizes kannákkal (kupákkal), vizesvödörrel (rocskával) hozták a vizet. Volt egy erős, vállra akasztható rúd, aminek a végein egy-egy vaskampó himbálózott. Ezt a vállra vették, s másvalaki erre rásegítette a nehéz, vízzel telt vödört. A vizeskannák (kupák) se voltak könnyűek, de ezt már a női fizikum is elbírt, hiszen naponta többször is szaladtak kútra, vizet hoztak a háztartásokba, hiszen vízvezeték nem volt. A legjobb esetben az udvaron volt szivattyús kút, de ennek a vize keményebb volt. Reggeli mosakodásra, takarításra, padló felmosásra használták.

Tehát, ha volt már annyi víz, hogy az előkészületi munka megkezdődhetett, akkor a mosóüstbe begyűjtötték, tüzet raktak a nagy mosóüst alatt, és forrásig hevítették a vizet. Ha nem volt mosóüst a háznál, akkor a tűzhelyen nagy bádoggal a mosófazékban (fazékban) forrott a víz. Kezdődhetett a „szappanozás”.

Gondosságot igényelt az is, hogy a fateknőket ellenőrizték: nem száradtak-e ki az

utolsó mosástól eltelt időben. Ha azt tapasztalták, hogy szivárog valahol, beáztatták, hogy megdagadjon. Ez is előző napi munka volt. Ha már használhatóak voltak a teknők két erős hokedlire állították, jobb és bal végét alátámasztva. A teknőn lévő fűrott luk alá készítették a nagy vödört. Ha mindez elkészült jó meleg (de nem forró) vizet öntöttek a teknőbe, a két végére pedig egy-egy jól kiszáritott háziszappant tettek. Ha nagy volt a család, akkor ketten álltak a mosóteknő oldalához. Az egyik az innenső, a másik a túlsó oldalra. Haladósabb volt így a munka, s közben jól esett a beszélgetés is. Miután mindez elkészült, kezdődhetett a szappanozás.

A gondosan kiválogatott ruhák közül természetesen a fehér ruhák kupacából vettek először a teknőbe. Vizesen a teknő oldalára tapasztották, s mindkét oldalát alaposan „megdörgölték” szappannal. Az így beszappanozott ruha a teknő közepére került, s így mentek sorjában. Ha nagyon sok volt a ruha egy kisebb teknőbe, vagy hatalmas, zománcozott „vaidlingbe” helyezték. A tarka ruhák közül csak a szennyesebbeket szappanozták.

Elkövetkezett a nagymosás napja. Pirkadatkor kezdtek, de a rövidebb napok időszakában még sötét volt a reggel, amikor munkához láttak. Amíg jól bereggeliztek, a mosóüstben, vagy a mosófazékban már melegeedett a jó artézi, lágy víz. Az előző nap beszappanozott ruhákat alaposan kicsavarták, felrázták, így kerültek a mosóteknőbe. Egyszerre csak annyit tettek, amivel egy, vagy két dolgos kéz elbírt.

A mosás természetesen kézi dörzsöléssel történt. Volt, aki csak a vízben gyűrögetve, marokkal vízben mozgatva mosott, hol, mi volt a szokás. A leghatósabb volt a szappanozás után kézzel egymáshoz dörzsölni a ruhát, jól megnézve, hogy hol szennyesebb. A férfiingeknek a nyakát, kézelőjét mindig jól meg kellett dörzsölni. Lepedőnél, konyharuhánál a gyökérből készült sűrűlókefe sem volt elvetendő. Kissé megpuhították a kefe „sörtéit” forró vízben, mert az erős kefe rontotta, „vásta” a ruhát. A teknő oldalára fektetett vizes ruhát jól lehetett a sűrűlókefével a szennyesebb részeken tisztára kefélni. Volt olyan ház, ahol nem engedték meg a kefe használatát, főként, ha a háziasszony nem volt jelen a nagymosásnál, hanem mosónővel mosatott.

A kézzel jól kimosott ruhákat alaposan kicsavarták, szétrázták és egymásra rakták. A fehér ruhákat a főzőüstben, vagy mosófazékban kifőzték. Régebben szappandarabokat is dobtak a zubogó vízbe, de a harmincas években volt egy reklámozott, de jól hasznosítható kifőző mosópor, a RADION. Úgy hangzott a reklámszöveg, hogy „A Radion egymaga mos.” Hát ebből a mosóporból szórtak a zubogó vízbe, belerakták a fehér, kifőzni való ruhákat, forralták, főzték, s közben nagy fakanállal forgatták. Amikor a finomabb és „testi” ruhákat, ágyneműket kiszedték a főzőüstből az öblítő vízbe, akkor az üstbe kerültek a konyharuhák, s azokat is kifőzték. A tarkákat nem kellett főzni, csak mosni, de nem egy vízben, hanem az egyszer kimosott tarka ruhát jól kicsavarták, felrázták, és egy új, teljesen tiszta vízbe tették, s újra átmosták. (Kétszeri mosás, ahogy akkor mondták „két lében kell mosni”.)

A következő tevékenység az öblítés volt. Itt már felhasználták az udvaron levő kút vizét, sok kellett, jó bő vízben öblítettek. A fehér ruhák öblítő vizébe (másod-

szori öblítésnél) kékítőt cseppentettek. A víznek átlátszóan szép világoskéknek kellett lennie. Így lett a ruha vakítóan fehér, és nem sárgás, de kékes árnyalatú. A tapasztalt háziasszony, vagy mosónő tudta, hogy pontosan mennyi kékítő kell ahhoz, hogy a ruha ne kékes legyen, hanem hófehér, vakítóan fehér. A jó háziasszony dicsőségéhez tartozott ez is.

A kézimunkákat, a hímzett ágyneműket, a férfinégyes gallérjait és kékítőit keményíteni kellett. A keményítőt a boltban meg lehetett vásárolni. Otthon egy kisedény hideg vízben feloldották a kellő mennyiséget, azután egy közepes nagyságú fazékban vizet forraltak, a feloldott keményítőt beleöntötték, felkavarták és azonnal levették a tűzről. Az így nyert sűrű keményítőhöz is cseppentettek kékítőt, majd az előbb említett ruhadarabokat beleforgatták, az ingeket csak óvatosan belemártották. Ezeket a keményített ruhadarabokat a többitől elkülönítve rakták.

Még nem szóltam arról, hogy hogyan történt a teknők ürítése. A teknő alján az egyik oldalán volt egy luk, abban egy hosszabb fadugó, a teknő alatt mindig készületben egy üres vödör. A fadugót óvatosan kihúzták, figyelték, mikor telik meg az alatta levő vödör, akkor hirtelen bedugaszolták a teknőt, s alátették a másik vödört. Hová kerültek a vizek, amikor nem volt még csatornázza a ház udvara és az utca se?

Szétlocsolták az udvaron, esetleg az utcán, „... a poros föld nagy mohón felnyalta...” idézet Arany János Toldi-ból.

Amikor már minden ruha kimosva, kicsavarva, felrúzza sokasodott, akkor a fehér, hántolt fűzfavessző tárolóból nagy füleskosárba került. A padláson már előzőleg gondosan letörölték a kifeszített szárítókötelet (ezek állandóan ott voltak), s a kosár ruhát felvitték a padlásra. A padlás gerendáinak, a tapasztott aljzatának is nagyon tisztának kellett lenni. Takarították, mázolták, meszelték, sűrűlték is minden évben. Tudvalevő, télen is a padláson száradtak a ruhák, a nagy hidegben úgy megfagytak, hogy merevek lettek, lehozatakor úgy álltak, mint a csukák. A jó meleg konyhában azután kiengedtek, s még így is megszáradtak a szellős padláson. Ha mindezeket tudjuk, akkor értjük meg igazán József Attila: Mama c. versének sorait: „...hagyja a dagadt ruhát másra, engem vigyen fel a padlásra..”

„Lehet vasalni!”

Ez is úgy hangzott, mint egy csatakiállítás. Ennek a munkának is volt előkészülete, mégpedig a ruhák „beszentelése”.

A nagy konyhai asztalra egy tiszta ruhát terítettek, odakészítettek egy kis lábas vizet, s a ruhákat egyenként kézzel belocsolták. Marokkal merítettek kellő vízmennyiséget, s szétlocsolták a ruhán mindenhol. Főként a keményített ruhák kívánták feltétlenül a műveletet. Enélkül nem is lehetett volna vasalni. Az így beszentelt ruhát szorosan összehajtogatták, kis henger alakúra tekerték, és szorosan visszahelyezték a ruháskosárba. Ezek a vízzel szentelt ruhák ismét egy éjszakát „pihentek” a ruháskosárban a vasalás megkezdéséig. Ez másnap reggel kezdődött. Villanyvasaló ugyan már helytel-közzel létezett és használták is, de csak napi, szükséges vasalásra.

A harmincas években a szenes vasalót használták az ilyen nagyobb vasalásokhoz, esetleg a még régebbi időkből való „betétes” vasalókat. A vasaló külső tokjába be kellett csúsztatni a kályhában izzó parázson melegített betétet. A faszenes vasaló valamivel könnyebben kezelhető volt. Ebbe olyan faszenet kellett rakni, mint amilyent manapság grill-partykon használnak. A faszenet kis petróleummal locsolták meg, majd meggyújtották, lezárták a vasaló fedelét és egy ideig a levegőben lóbálták, a fogóját jó erősen markolva. Felizzott a parázs, a vasaló hevült. A kellő hőfokot a középső ujj megnyálazott begyével ellenőrizték.

Gyakorlottságot, tapasztalatot igényelt ez a látszólag egyszerű művelet is. A háziasszonyok szégyene lett volna, ha elégeti a férje fehér ingét, de még az is, ha sárga foltot „bélyegez” rá a forró vasaló. A vasalás megint elvitt egy napot, ismét egyszerűsíteni kellett a főzést.

Öröm és megnyugvás volt azonban a szépen bevasalt ruhák látványa a szekrényben. Az ilyen sok fáradsággal és nagy gonddal elkészített ruhákat meg is kellett kímélni. A gondos anya a gyerekeket arra nevelte, hogy vigyázzanak ruháikra, ágyneműikre. Az alapos esti mosakodás mindenkinél elengedhetetlen volt. Iskolából hazajövet ruhát váltottak a gyerekek, ahogyan a munkából hazaérkezett felnőttek is. Ez a jó szokás mindmáig megmaradt a gondos családoknál még akkor is, ha manapság már „játék a mosás és élvezet”. A vasalás pedig tiszta és gyors. A faszenes vasaló fejfájást okozott, a villanyvasaló manapság nem (legfeljebb a villanyzámla).

A szappanfőzésről

A házi szappanfőzés nagy gondosságot és nem kevés fáradságot igényelt. Szükség volt nagy szakértelemre, s nagy óvatosságra.

Nem is sokan vállalkoztak erre a nehéz munkára. A piacon lehetett kapni „házi szappant”, még hivatásos szappanfőzők is voltak. Volt kínálat ezekből a piacon, s válogatni lehetett, hogy melyik a könnyebb, fehérebb (alaposan kifőzött) szappan. Többen az üzletekben kapható FLORA szappannal mostak. (Ez a szappan ritkán, de kapható manapság is az üzletekben.) Ez drágább is volt, s kisebb is. A takarékos háziasszony vagy főzött, vagy főzetett.

Miből készült és hogyan a szappan? Sokszor egy évig is gyűjtögettek a zsiradékot a háztartásokban. Disznóöléskor, s a napi főzőskor a felesleges zsiradékot külön, jól zárható edényben tartották a hűvös kamrában. Ha már volt egy főzetre való, akkor az üzletben a zsiradékhoz megfelelő mennyiségű mosószódát, illetve lúgkővet vásároltak.

A lúgkővet vízben feloldották, s nagy üstbe tették a zsiradékkal együtt, begyűjtötták és forralni, főzni kezdték együtt ezt az alapanyagot. A főzés sok ideig tartott. Mindaddig, amíg a forralt anyag tetején megjelent egy sárgás-fehér szilárd kéreg. A masszát sokszor meg kellett kevergetni, ezzel segítve, hogy elváljon a folyékony létől a szilárd anyag. Ez a művelet órákig tartott. Amikor már úgy látták, hogy a folyékony barna lúgos létől olyannyira elvált a szilárd anyag, hogy vastag és

fehéredő színű kéreg keletkezett az üst tetején, akkor hagyták kihunyni a tüzet, s addig hagyták, amíg nem forróvá, csak langyossá vált a massa. Ekkor leemelték az üstöt, óvatosan a földre helyezték. Már ott sorakoztak a kis faládák a földön. Ezeket a kis faládákat jól megvizezett konyharuhákkal borították be. Ezek házilag szótt, érdes vászon textiliák voltak. A felvidékről jártak asszonyok az Alföldre, többek között a Jászságba is, és végszámra árulták a házi vásznakat. Ezek az anyagok nagyon időtállóak voltak. Minél többet használták, annál puhábbak lettek, és jó nedvszívóak voltak. Amikor már kihült a fehéres réteg, hatalmas merőkanalakkal óvatosan „lekanalazták”, és a faládákba rakták telis-tele. Ez már bizony szappan volt, de kellett, hogy jól megszáradjon. Jól, de nem teljesen, csak annyira, hogy szépen egy tábla maradjon, amikor a ládából a konyharuha segítségével kiemelték. (A vizes konyharuha körbe-körben kilógott a ládából.)

Ha megtapintva úgy látták, hogy már jól elvágható, megkezdődött a darabolás. Két erős drót két végére olyan fadarabot tettek, amit marok jól megfoghatott. Ezt a műveletet két ember végezte. Egyenletes kocka alakúra igyekeztek vágni. Jó szemmértékre volt szükség mindkét részről.

Az üstben maradt barnás, lúgos anyagot már előzőleg (kihülés után azonnal) üvegekbe, vagy régi zománcozott kannákba gyűjtötték, és a kamrában gondosan elzárták. Ezt a népnyelv „marólúg”-nak nevezte. Ebből merítették, amikor padlót, padláslépcsőt, disznóölés után a fateknőket súrolták. A nagyon szennyes férfiruhák vízben való kifőzésekor is ezt használták. Igen nagy volt a tisztítóereje, de a roncsoló hatása is. A szemre, arcbőrre, de még a házi kötényekre is káros volt, ha ráfreccsent a lúgos lé.

Az eldarabolt szappanok felkerültek a padlásra. Itt a legszellősebb, legvilágosabb helyen gúlákba rakták úgy, hogy a levegő jól érje. Így száradtak a szappanok egy évig is, vagy még tovább. A jól kiszáradt szappan könnyű volt, és szép fehér. Az a háziasszony, aki vállalta ezt a nehéz munkát, soha nem hagyta, hogy kifogyjon teljesen. Rendszerint legalább egy évig kitartott, vagy még tovább.

A nagymosás és a szappanfőzés, ez a két nehéz és időigényes házimunka szorosan összefügg. Aki ezeket a „visszaemlékezéseket” elolvassa, bizonyára elismeri, hogy ezek igen nehéz háziasszonyi munkák voltak.

A mosógép „zümmög”, dolgozik. A háziasszony azalatt olvas, keresztretjvényt fejt, tévét néz, vagy kávézik a barátjánőjével. Talán ebédet főz közben, és a fülével ellenőrzi, mikor ér a gép a program végére. Kis várakozás után felnyitja a mosógép tetejét, kiszedi a kimosott, kicsavart, illatosan öblített ruhát, felrzza és szárítókra rakja.

Még száz esztendő sem telt, el és ennyit változott a világ. Az emberi erőt helyettesítik a gépek, s a házi munka legnehezebb része élvezet lett. Kis helyen, rövid idő alatt tiszta lesz a család ruhája, s a jobbnál jobb mosóporok, öblítők elfeledtették a mosószappant. Már csak azok emlékeznek, akik akkor még gyerekek voltak, és csak figyelték anyáik nehéz munkáját.

Haló poraikban is illeti őket a megbecsülés és szeretet.

Szekeres József

JÁSZBERÉNYI EZRED AZ ANGOLOK OLDALÁN

A szerző, mint sorkatona 1944. szeptember 3-ra SAS-behívót kap a Jászberényi I/2 Harckocsizó ezred kötelékébe. Újoncként először alaki kiképzést kezd, utána az ezredet Esztergom-táborba vezénylik harckocsizó tanfolyamra. Onnan december 4-én egységüket evakuálják Alsó-Szászországba, Bergen katonai táborba. Bercsényi László ezredes, az egység parancsnoka nem akar a hitleri csapatokkal együttműködni, és ezredét fegyveresen sikerrel átállítja a közeledő angol csapatok oldalára; ott szolgálnak, mint katonák a háború végéig. A katonák szolgálatuk végeztével számozott, angol-magyar nyelvű elismerő okiratot kapnak a szövetséges angol parancsnoktól.

Bercsényi László ezredest hősiességéért halála után 20 esztendővel posztumusz vezérőrnaggyá léptette elő Göncz Árpád, a Magyar Köztársaság államfője.

Radics Péter 1944 novemberének elején néhány nap eltávozást kapott a fővárosba, családjához.¹ Hazaérkezve megtudta, hogy levente korú öccsét - míg távol volt - behívták katonának, és ismeretlen helyen tartózkodik.

Pár nap múlva bevonult a rétsági harckocsizó laktanyába, de hamarosan Esztergom-táborba gyalogoltak, ott azonnal megkezdődött számára a Turán harckocsizó vezetői kiképzés.

Gyakorlatozásuk alatt állandó légiveszély és riadó zavarta a munkát, hol a terepen, hol az óvóhelyen töltötték idejüket reggeltől sötétedésig. A fővárosból vadabbnál vadabb hírek érkeztek, ott dühöngött a nyilas terror, valódi rémuralom bontakozott ki.

A kiképzés egy időre megszakadt 1944. december 4-én, amikor Párkány állomástól a messzi Németországba indult a katonavonat, hogy az újoncokat fegyveres katonai kísérettel elszállítsa a bizonytalan jövőbe.

Amikor a szerelvény kifutott a rakodó-pályaudvarról, Péter még nem gondolta, hogy ez az indulás egyben két esztendei távollétet is jelent szülőföldjétől, attól az

¹ A szerző, mint sorkatona 1944. szeptember 3-ra kapott SAS behívót a Jászberényi I/2 Harckocsizó ezred kötelékébe. Újoncként először alaki kiképzésbe kezdett, később az ezredet Esztergom táborba vezényelték harckocsizó tanfolyamra. Onnan november 4-én egységüket Alsó-Szászországba, Bergen katonai táborba evakuálták. Bercsényi László ezredes, az egység parancsnoka nem akart a hitleri csapatokkal együttműködni, és ezredét sikeresen állította át a közeledő angol csapatok oldalára. A katonák ott tevékenykedtek a háború végéig, majd szolgálatuk végeztével számozott, angol-magyar nyelvű elismerő okiratot kaptak az angol parancsnoktól. – Bercsényi László ezredest hősiességéért halála után 20 esztendővel posztumusz vezérőrnaggyá léptette elő Göncz Árpád köztársasági elnök. – A közölt részlet a szerző megjelenés előtt álló Zord tavasz című dokumentum regényének részlete. A témáról lásd még Babucs Zoltán tanulmányát. – Szerk.